

Agnieszka KOZERSKA

Autoedukacja jako jeden z wymiarów edukacji ustawicznej

Idea edukacji ustawicznej jest znana od wieków. Postulat uczenia się przez całe życie przytaczany był na przykład już przez filozofów greckich. Jednak dopiero w XX wieku kształcenie ustawiczne stało się cywilizacyjnym wymogiem, wyzwaniem zarówno dla jednostek jak i całych narodów. Kształcenie ustawiczne to nie tylko oświata dorosłych. Jest to proces, który obejmuje całe życie człowieka, a rozpoczyna się on w środowisku rodzinnym, w przedszkolu i pierwszych latach nauki szkolnej¹.

Koncepcja edukacji ustawicznej według wybranych dokumentów międzynarodowych

Do rozwoju kształcenia ustawicznego przyczyniła się w dużej mierze organizacja UNESCO, w szczególności opublikowany w 1972 raport Edgara Faure'a *Uczyć się, aby być*². W raporcie tym czytamy: „edukacja permanentna nie stanowi ani systemu kształcenia, ani dziedziny czy szczebla kształcenia, lecz jest zasadą, na której powinna być oparta oświata i oświatowe życie społeczeństwa”. W raporcie zwrócono uwagę na wychowanie społeczeństwa uczącego się, podkreślono znaczenie samokształcenia i konieczność przedłużenia edukacji na okres całego życia.

Ważnym dokumentem, przygotowanym również na zlecenie UNESCO, jest tzw. raport Delorsa³. W raporcie tym nawiązano do ustaleń raportu Faure'a. Wskazano kierunki przemian edukacji XXI wieku. Do najważniejszych wskazań raportu należą cztery następujące filary edukacji (na których powinna się opierać edukacja ustawiczna):

¹ J. Pólturzycki, *Potrzeby i kierunki rekonstrukcji dydaktyki*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 2001, nr 17 (X).

² E. Faure, *Uczyć się aby być*, Warszawa 1975, passim.

³ *Edukacja — jest w niej ukryty skarb*, red. J. Delors, Warszawa 1998; J. Pólturzycki, *Edukacja ustawiczna a rozwój i przemiany dydaktyki*, „Edukacyjne Dyskursy” 1999 <http://ip.univ.szczecin.pl>.

1. Uczucie się dla wiedzy (dążenie do wiedzy, doskonalenie sposobów nabywania wiedzy);
2. Uczucie się, aby działać (nabywanie kompetencji);
3. Uczucie się dla życia wspólnego, współpracy z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej;
4. Uczucie się, aby być (dążenie do pełnego rozwoju jednostki).

W raporcie podkreśla się znaczenie rozwijania u uczących się samodzielnej aktywności poznawczej, akcentuje się potrzebę rozwijania indywidualnych form aktywności zawodowej, w tym doskonalenia zawodowego i samokształcenia. Zwraca się uwagę na nowe możliwości, jakie pojawiają się wraz z nowoczesnymi technologiami⁴.

Dużą rolę w promowaniu idei kształcenia ustawicznego odgrywa także Unia Europejska. Kształcenie ustawiczne jest kluczowym pojęciem w przygotowanym przez Komisję Europejską w 1995 r. dokumencie zwanym Białą Księgą. Wskazuje na to już sam tytuł dokumentu: *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*. Tworzenie uczącego się społeczeństwa jest tutaj uważane za cel dążeń społecznych i edukacyjnych oraz za rezultat rozwoju edukacji ustawicznej. Sytuacja społeczna każdego z członków takiego uczącego się społeczeństwa będzie zależała od zdobytej przezeń wiedzy, przy czym każdy sam będzie ponosił odpowiedzialność za kształt własnych kwalifikacji⁵. Stan taki może pogłębiać nierówności społeczne będące skutkiem tego, że nie każdy będzie zdolny do stałego kształcenia się i zdobywania odpowiednich kwalifikacji i umiejętności⁶. Społeczeństwo wychowujące powinno jednak zapewnić każdemu odpowiednie środki i programy samokształcenia i samowychowania.

W 1997 roku opublikowano kolejny dokument Unii Europejskiej *Edukacja dla Europy* (tzw. Niebieska Księga). Mówi się tu o konieczności kształtowania „kluczowych kompetencji, czyli umiejętności kreatywnego rozwiązywania problemów, elastyczności, mobilności, ciągłego uczenia się”⁷.

W przekonaniu o istotnym wpływie edukacji na kształt społeczeństwa europejskiego Parlament oraz Rada Unii Europejskiej ogłosiła rok 1996 „Europejskim Rokiem Edukacji Ustawicznej”⁸, co między innymi znalazło wyraz w wielu publikacjach naukowych dotyczących europejskiej oświaty dorosłych.

⁴ J. Pólturzycki, dz. cyt., passim.

⁵ Komisja Europejska: Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa 1997; J. Pólturzycki, *Potrzeby i kierunki rekonstrukcji dydaktyki*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 2001, 17(X).

⁶ E. Solarczyk - Ambrozik, *Kształcenie ustawiczne w perspektywie globalnej i lokalnej*, Poznań 2004.

⁷ H. Solarczyk, *Niebieska Księga Unii Europejskiej — Edukacja dla Europy*, [w:] *Kształcenie ustawiczne idee i doświadczenia*, red. Z.P. Kruszewski, J. Pólturzycki, E. Wesółowska, Płock 2003.

⁸ A. Matlakiewicz, *Koncepcja edukacji ustawicznej w ujęciu Międzynarodowej Encyklopedii Edukacji Dorosłych i Kształcenia Zawodowego*, „Edukacja Otwarta” nr 3/2001.

W omawianych wyżej dokumentach można zauważyć pewne elementy wspólne. Wszystkie wskazują na potrzebę całościowego uczenia się jednostek oraz na to, że globalizacja wymusza zmianę celów kształcenia w kierunku uświadamiania uczniom potrzeby uczenia się, rozwijania ich samodzielności poznawczej, zainteresowań, kompetencji, budzenia motywacji do kształcenia ustawicznego. Służyć temu może stosowanie różnych metod kształcenia, stosowanie i opracowywanie własnych strategii uczenia się, innymi słowy — uczenie się jak się uczyć. Jeden z wybitnych teoretyków edukacji R.H. Dave takie doskonalenie umiejętności uczenia się, przygotowywanie uczniów do samodzielnego kształcenia nazywa wdrażaniem do „edukabilności”. W omawianych dokumentach mówi się także o tym, że nowoczesne technologie dają wiele nowych możliwości uczenia się indywidualnego, wzrasta rola pracodawców w organizowaniu form uczenia się pracowników.

Szczególną rolę przypisuje się nauczycielowi, którego obowiązkiem jest własne permanentne uczenie się, a jego rola przesuwa się w kierunku bycia organizatorem pracy i współpracującym się.

Pojęcie autoedukacji

Zgodnie z poglądem jednego z pierwszych autorów podejmujących problem edukacji ustawicznej — R.J. Kidda⁹ kształcenie ustawiczne ma trzy wymiary. Są to:

- kształcenie w pionie; obejmuje ono wszystkie szczeble edukacji szkolnej,
- kształcenia w poziomie; obejmuje wszelkie formy oświaty pozaszkolnej,
- kształcenie w głąb, czyli autoedukacja.

Autoedukacja według *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* (t. 1, s. 232 – 233) oznacza „własną pracę jednostki nad urzeczywistnieniem siebie według jakiegoś ideału lub wzoru osobowego [...]. [...] Jest terminem oznaczającym współzależne, ale często we współczesnej psychologii i pedagogice rozróżniane, dwa procesy osobowościowotwórcze: samokształcenie i samowychowanie [...]”.

Samokształcenie jest to „proces samodzielnie prowadzonego uczenia się, którego cele, treść, formy, źródła i metody dobiera osoba ucząca się”¹⁰. Natomiast samowychowanie, to „[...] świadome i dobrowolne dokonywanie zmian kierunkowych cech własnej osobowości w celu zbliżenia do ideału, określonego

⁹ J. Pólturzycki, *Szkolnictwo wyższe a idea edukacji ustawicznej*, [w:] *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych — od idei do praktyki*, red. R. Góralaska, J. Pólturzycki Płock – Toruń 2004, s. 38.

¹⁰ J. Pólturzycki, *Wdrażanie do samokształcenia*, Warszawa 1983, s. 313.

planem osobistego rozwoju i uzewnętrznienia swojego ja w otaczającym świecie”¹¹.

Samowychowanie jest działalnością, która charakteryzuje się¹²:

- wolnością (oznaczającą możliwość podejmowania wyborów, a nie zwolnienie od obowiązków),
- świadomością celu działania,
- dobrowolnością (własną wolą w określaniu zadań norm, środków, metod działania).

Samowychowanie jest związane z rozwojem dyspozycji kierunkowych takich jak przekonania, postawy, motywacje, potrzeby. Samokształcenie jest związane z rozwojem dyspozycji instrumentalnych, takich jak wiedza, umiejętności, inteligencja, sprawności. Jak zauważa S. Pacek: dyspozycje rozwijane w procesie samokształcenia przesądzają „o tym ile człowiek może osiągnąć”, a dyspozycje rozwijane w procesie samowychowania przesądzają o tym „do czego swych możliwości użyje”¹³.

Pojęcie autoedukacji (samoedukacji) obejmuje więc rozwój sfery intelektualnej człowieka, ale także kształtowanie jego charakteru moralnego, postaw, sprawności fizycznej itp. Odbywa się to przez opartą na refleksji pracę nad sobą. Należy tutaj podkreślić, że istotną cechą autoedukacji jest samodzielność (w odróżnieniu na przykład od samokształcenia kierowanego, które tej cechy jest pozbawione)¹⁴. Samodzielność dotyczy tutaj określania celów, środków, tempa pracy, kontroli tej pracy.

W omawianych wcześniej dokumentach międzynarodowych podkreśla się i eksponuje postulat partnerstwa wszystkich podmiotów sceny edukacyjnej. Autoedukacja jako zaangażowanie wszystkich tych podmiotów jest koniecznym warunkiem osiągnięcia partnerstwa w procesie kształcenia. Jak zauważa D. Jankowski: „Tylko rozwijający się nauczyciel i tylko autoedukujący się uczeń, nie redukujący swoich wysiłków do realizacji zadań szkolnych, ale je przekraczający i nadający im swoisty sens w procesie własnego rozwoju osobowościowego, mogą być partnerami, a więc podmiotami w twórczej edukacji realizowanej w społecznej ramie szkoły”¹⁵. Partnerstwo jest bowiem możliwe wtedy, kiedy potencjalni partnerzy wspólnie realizują własne zamiary, wnoszą własną inicjatywę i realizują postawione przez siebie cele¹⁶, biorąc wspólnie odpowiedzialność za efekty wykonanej pracy. Nie może być mowy o partnerstwie w sytuacji, gdy jedna strona jedynie realizuje zamiary i wolę strony drugiej.

¹¹ S. Pacek, *Samowychowanie studentów*, Warszawa 1977, s. 28.

¹² Tamże.

¹³ S. Pacek, dz. cyt., za: B. Matwijów, *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*, Kraków 1994, s. 70.

¹⁴ D. Jankowski, *Autoedukacja w rozwoju psychicznym dorosłych*, [w:] *Teraźniejszość i przyszłość edukacji dorosłych*, red. T. Aleksander, Toruń 1999, s. 155.

¹⁵ D. Jankowski, *Edukacja wobec zmiany*, Toruń 2001, s. 132.

¹⁶ Tamże, s. 115.

Autoedukacja jest autonomicznym kierowaniem swoim rozwojem. Nie oznacza to jednak, że nie może być wspierana przez nauczyciela. Nie oznacza to też, że musi odbywać się w izolacji. Wręcz przeciwnie. Szkoła może kształtować postawy autoedukacyjne swoich uczniów, wspierać ich autoedukacyjne działania. Według J. Pólturzyckiego samokształcenie powinno być poprzedzone procesem wdrażania do samokształcenia¹⁷, który wiąże się między innymi z zapoznawaniem się z różnymi strategiami uczenia się, sposobami uczenia się, z rozumieniem prawidłowości uczenia się, zdobywaniem umiejętności korzystania z różnorodnych metod kształcenia i zdobywania wiedzy. Według S. Packa¹⁸ nauczyciel jako inspirator samowychowania uczniów może dostarczać motywacji, wdrażać do samoobserwacji, samoanalizy, samokontroli, może wspólnie z uczniem wybierać środki do realizacji celu, pomagać w ustaleniu etapów realizacji zadań, wspólnie z uczniem określać dalsze zamierzenia i plany.

Obszary autoedukacji permanentnej

W latach siedemdziesiątych XX wieku pod auspicjami UNESCO przygotowano studium dotyczące problematyki samoedukacji permanentnej. Studium to przygotował zespół pracujący pod kierunkiem wybitnego specjalisty w tej dziedzinie — P. Lengrand.

Według autorów tej pracy można wyróżnić dziewięć obszarów uczenia się odgrywających decydującą rolę w rozwoju osobowości człowieka. Na te obszary należy zwrócić uwagę podejmując trud autoedukacji. Są to:

1. Komunikowanie¹⁹

Komunikowanie wiąże się z wyrażaniem się poprzez różnorodne środki oraz opanowaniem zdolności krytycznego odbioru informacji przekazywanych przez media. Komunikowanie to także zdolność słuchania, rozumienia i... milczenia, także z innym.

2. Kształcenie człowieka cielesnego²⁰

Ten obszar obejmuje edukację motoryczną. Na wszystkich szczeblach rozwoju człowieka działanie spełnia ogromną rolę. Człowiek musi zdobywać doświadczenie i informacje o świecie w sposób aktywny i intencjonalny. Badania J. Piageta dowodzą, że fizyczna motoryczność ma znaczenie dla rozwoju inteligencji i myślenia. Edukacja motoryczna powinna być realizowana w każdym okresie życia i do każdego z tych okresów powinna być dostosowana. Utrzymanie własnego ciała w dobrym stanie zdrowia, czy też adaptacja osoby do ograni-

¹⁷ J. Pólturzycki, dz. cyt.

¹⁸ S. Pacek, dz. cyt.

¹⁹ B. Goombridge, *Komunikowanie*, [w:] P. Lengrand, *Obszary permanentnej samoedukacji*, Warszawa 1995.

²⁰ J.M. Cagigal, *Kształcenie człowieka cielesnego*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*

czoney sprawności cielesnej (w starszym wieku lub u osób chorych) jest więc ważnym obszarem autoedukacji.

3. Czas²¹

Uczenie się czasu, to uczenie się wykorzystywania posiadanego czasu dla samorozwoju. Zwykle, podstawowe czynności, takie jak: praca, przebywanie w środkach transportu, bycie w domu, mogą mieć charakter edukacyjny. Od nas zależy, czy tak się stanie. Związek między czasem i edukacją permanentną wyraża się także w myśleniu w sposób historyczny. Oznacza to obejmowanie umysłem zarówno terażniejszości, przeszłości jak i przyszłości, a więc obejmowanie wydarzeń czy doświadczeń w aspekcie ich rozwoju.

4. Przestrzeń²²

Uczenie się przestrzeni to uczenie się jak przystosować się do przestrzeni, w której żyjemy oraz jak twórczo ją przeobrażać i jakich narzędzi użyć do jej przeobrażania. To uczenie się nie obejmuje tylko przestrzeni w sensie fizycznym (geograficznym). Uczenie się przestrzeni, to także uczenie się życia w przestrzeni międzyludzkiej, w środowisku naturalnym. Opanowywanie tych przestrzeni to znajdowanie w nich własnego miejsca; to uczenie się jak łączyć ze sobą różne zjawiska, by stworzyć przestrzeń, w której żyjemy; to także wpływanie na zjawiska, które mają udział w tworzeniu przestrzeni. Twórcze ich przeobrażanie powinno mieć na względzie szerszą perspektywę, gdyż działania podejmowane lokalnie często mają globalne konsekwencje.

5. Sztuka²³

Kształcenie estetyczne łączy dwa elementy: edukację do sztuki i edukację przez sztukę. Zarówno jeden, jak i drugi element odgrywa ważną rolę w kształtowaniu harmonii człowieka z samym sobą i ze światem zewnętrznym. Celem edukacji do sztuki jest poznanie kulturowego dziedzictwa po to, by poczuć przynależność do świata ludzkiej kultury, by być wrażliwym na bogactwo jej przejawów oraz by zdać sobie sprawę z istnienia trwałych, humanistycznych wartości. Edukacja przez sztukę rozumiana jako sposób życia, czy szeroko pojęta aktywność twórcza służy pogłębianiu rozwoju integralnej osobowości. Kształcenie estetyczne powinno trwać przez całe życie człowieka.

6. Obszar moralności

Jak zauważa H. Kitagawa, „moralność winna być nauczana w szkole, przynajmniej częściowo, w postaci ćwiczeń umysłowych i moralnej refleksji, jakkolwiek nabywanie cnoty dokonuje się poza dziedziną intencjonalnego kształcenia i pozostaje zadaniem dla edukacji permanentnej podejmowanej przez każdą jednostkę”²⁴, przy czym uczenie się moralności łączy się z wszelkim wysiłkiem edukacyjnym; jest ona obecna we wszystkich omawianych tutaj obszarach uczenia się.

²¹ G. Pineau, *Czas i edukacja permanentna*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*

²² G. Saez, *Uczenie się przestrzeni i edukacja permanentna*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*

²³ I. Wojnar, *Rola i znaczenie sztuki*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*

²⁴ H. Kitagawa, *Obszar moralności*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*, s. 180.

7. Kształcenie obywatelskie²⁵

Uczenie się polityki, to uczenie się, jak człowiek działa w społeczeństwie, jak wyraża idee, jak wywiera wpływ na innych ludzi i na wydarzenia. Można tutaj wyróżnić trzy bardzo ważne obszary uczenia się:

- uczenie się historii po to, aby lepiej rozumieć aktualne wydarzenia i ich przyczyny oraz następstwa;
- ćwiczenie krytycznej postawy wobec źródeł informacji, odróżniania faktów od opinii, odróżniania tego, co pewne od tego, co hipotetyczne;
- uczenie się przez działalność w organizacjach różnego typu: w partiach politycznych, w spółdzielniach, w stowarzyszeniach, w pracy.

8. Technika

Jak pisze P. Novaes, celem edukacji technicznej powinno być rozwijanie twórczej myśli i działania a nie tylko nabywanie aktualnej wiedzy. „Fundamentalnym zadaniem edukacji jest otwieranie umysłów na rozmaite możliwości postępu, na alternatywy, które prowadzą do innych sposobów życia. Edukacja powinna pomagać ludziom pomagać w przewyciężaniu takich aspiracji i dążeń, które wiążą się z techniką szkodliwą dla cywilizacji i dla samego życia”²⁶.

9. Nauka

Myślenie naukowe jest potrzebne nie tylko w pracy naukowej, ale także w życiu codziennym. Myśleć w sposób naukowy, to rozumieć związki między pozorami a rzeczywistością, obserwować zjawiska i poznawać ich przyczyny, stosować prawa i poznawać prawa dotąd ukryte. Odbywa się to przez formułowanie hipotez i ich sprawdzanie przez pomiary, eksperymenty²⁷.

Uczenie się, jeśli ma prowadzić do harmonijnego rozwoju jednostki, powinno odbywać się w każdym z tych obszarów.

²⁵ A. Melo, *Obywatel*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*

²⁶ P. Novaes, *Technika i edukacja permanentna*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*, s. 185

²⁷ J.M. Gago, *Zmysł naukowy*, [w:] P. Lengrand, *Obszary...*